

Birokrātijas virtuālās rotaļas augstākajā izglītībā

2013.gada 3.janvārī valdība akceptēja Izglītības un zinātnes ministrijas informatīvo ziņojumu par turpmāko rīcību zinātnes un augstākās izglītības reformēšanā. Internetā pieejamā ziņojuma apjoms ir 28 lapas, un to papildina pielikums uz 8 lapām. Minētais respektējams apjoms (36 lapas) var liecināt, ka valdības sēdē tika rūpīgi izskatīts un godprātīgi apstiprināts pamatīgs un detalizēti izvērstis dokuments. Tā saturs acīmredzot var sniegt atbildes uz visiem aktuālajiem jautājumiem par mūsu valsts zinātnes un augstākās izglītības turpmāko likteni.

Valstiskās neatkarības gados ir sakrājušies ļoti daudzi sāpīgi jautājumi. Zinātnes un izglītības finansēšanā mūsu valsts regulāri ieņem pēdējo vai gandrīz pēdējo vietu Eiropā. Aizvadītajos mēnešos presē tika publicēti kritiski materiāli par nepatīkamo stāvokli zinātnē un augstākajā izglītībā. Piemēram, par rektoru grandiozajām algām un studiju programmu akreditācijas bēdīgajiem rezultātiem. Turklāt Internetā var lasīt ne tikai par sliktajām programmām, bet arī par blēdībām un naudas (1 001 495 latu) nelietderīgo izšķērdēšanu studiju programmu pārbaudē. Šajā procesā atklājās daudzas nekaunīgas izdarības. Latvijas Mākslas akadēmijas 7 studiju programmas lieliski atalgotā un valstiski apzinīgā komisija izvērtēja apmēram divās stundās, un tie paši universāli kvalificētie eksperti tajā pašā dienā paspēja pārbaudīt vēl 3 augstskolu programmas. Savukārt viena supermobila ekspertu grupa vienā dienā paspēja izvērtēt programmas gan Rēzeknes Augstskolā, gan Liepājas Universitātē.

Tāad aizvadītajā laikā apkaunojošo jautājumu klāsts turpināja papildināties. Tomēr atbilde uz sāpīgajiem jautājumiem pagaidām tā pa īstam nav sniegta sabiedrībai. Nepārprotami zināms ir tikai tas, ka augstākajā izglītībā un zinātnē ir izveidojies katastrofāls stāvoklis un no tā var izklūt tikai radikālu reformu veidā. Tajā pašā laikā nepārprotami zināms ir arī tas, ka valdošā kliķe nav spējīga neko būtiski izmainīt. Proti, Latvijas sabiedrības veselākā daļa netic konstruktīvām pārmaiņām zinātnē un augstākajā izglītībā. Mums nebūs ne labas augstskolas, ne zinātne.

Zinātnes un augstākās izglītības jautājumos neapšaubāmi katram ir savas intereses. Savas intereses ir valdošajai kliķei un birokrātijai. Savas intereses ir studentiem un viņu vecākiem. Savas intereses noteikti ir mūsu ģeniālajiem zinātniekiem un ne mazāk ģeniālajiem zinātnes organizatoriem - rektoriem. Savas klusi pieticīgas intereses ir ierindas zinātniekiem un pasniedzējiem.

Valdošo kliķi, protams, visvairāk kārdina budžeta tērēšanas partejiskuma princips, pie siles pielaižot tikai savējos. Birokrātiju kā parasti visvairāk nodarbina nepieciešamība skaisti un gludi visu noformēt uz papīra, daudz nerūpējoties par sameistarotā teksta atbilstību dzīves realitātei. Arī studenti un viņu vecāki domā par naudu. No viņiem kāda daļa domā par kvalitāti un

augstākās izglītības smieklīgo prestižu mūsu gaišajā teritorijā. Katrā ziņā nauda pirmajā vietā ir rektoriem. Zinot viņu sev izkārtotās summas (pat vairāk kā 100 tūkstoši latu gadā), tas ir līdzjūtīgi saprotams. Starp citu, rektoru algu sarakstā un viņu zinātnisko nopelnu sarakstā ir konstatējama stingra likumsakarība: jo lielāka alga, jo mazāki nopelni zinātnē. Neticīgie to var viegli pārbaudīt Internetā publicētajos materiālos par rektoru dzīves gājumu un darbību zinātnē. Par naudu ir nobažījušies arī ierindas zinātnieki un pasniedzēji. Tikai viņiem jēdziens „nauda” ir vitāli savijies ar jēdzieniem „ekspluatācija” un „pazemošana”. Piemēram, kādā ministrijas dokumentā var patīkami uzzināt, ka vismazākās algas ir pētniekiem (svārstās no 126.- Ls līdz 513.- Ls mēnesī). Tātad mūsu pētnieki izjūt vislielākos pazemojumus. Tas ir arī godīgo rektoru nopelns.

Savas intereses ir šo rindu autoram. Tās var iedalīt divās grupās. Pirmajā grupā izredzes nopelnīt iztikas līdzekļus bez ekspluatācijas un pazemojumiem, kā arī naiva velme strādāt tāpat kā strādā draugi Amerikas un Izraēlas universitātēs. Otrajā grupā cēlas zinātniskās intereses no globālo procesu analītikas viedokļa (gudri izsakoties, augstākās izglītības transformācijas demogrāfiskās pārejas un globalizācijas laikmetā).

Ņemot vērā savas (droši zinu – arī kolēģu) intereses, ministrijas informatīvajā ziņojumā gribētos saņemt atbildi uz vairākiem jautājumiem. Cik drosmīgi tiks pārveidota līdzšinējā mūsu kultūrai neadekvātā likumdošana? Vai valsts beidzot sāks kontrolēt augstskolas un tajā skaitā mūsu drausmīgāko sērgu – privātās izglītības firmas? Kas tiks darīts zinātnes labā, bez kā nevar pastāvēt augstākā izglītība? Vai tiks pārtraukta mūsu morālajam un sociālās atbildības līmenim nepiemērotā māžošānās ar augstskolu autonomiju un akadēmisko brīvību? Kādi pasākumi tiks veikti, lai likvidētu privāto augstskolu mežonīgos studiju izkropļojumus, totāli ignorējot zinātni un pazemojoši ekspluatējot pasniedzējus? Vai tiks reglamentēts kontaktstundu skaits, kā trūkums tagad studijas un pasniedzēju atalgojumu ir pārvērtis par farsu? Vai tiks stingri nosodīta izglītības biznesmeņu atklātā ņirgāšanās par valsti, ministriju un studentiem, kā to nesen klaji demonstrēja Baltijas starptautiskās akadēmijas saimnieks biedrs Buka? Vai ministrija ierosinās papildināt krimināllikumu sakarā ar noziegumiem izglītības biznesā? Interesanti būtu oficiāli uzzināt, vai pieteiktais reformu kurss ir viena cilvēka fantāzijas jeb intelektuāli kolektīvs produkts, ko, teiksim, izstrādājis Latvijas Universitātes Izglītības pētniecības institūts? Šajā ziņā gribu tūlīt priecīgi paziņot sekojošo. Ministrijas ziņojumā ir oficiāli norādīts tikai viens reformu iniciators – R.Ķīlis.

Taču pirmais un galvenais jautājums ir cits. Pirmais un galvenais jautājums ir par to, cik dziļi un pareizi ministrija ir gribējusi un reāli spējusi izprast problēmu būtību. Respektīvi, viss būs atkarīgs no tā, cik objektīvi un profesionāli perfekti ir izanalizēts un novērtēts patreizējais katastrofālais stāvoklis. Lai uzsāktu reformas, vispirms ir precīzi jāfiksē anomāliju galvenie avoti. Katram ir skaidra triviālā atziņa: mūsu ārstēšanās augstākajā izglītībā un zinātnē būs atkarīga no diagnozes pareizības. Institucionāli praktiski tas nozīmē - no ministrijas kompetences un valdošās kliķes politiskās gribas.

Ministrijas informatīvajā ziņojumā ir formulētas sešas galvenās problēmas. Lai novērtētu dokumenta sastādītāju domāšanas veidu un leksiku, citēju: „1. Neatbilstoša vajadzībām nozaru struktūra; 2. Pārāk plašs un nestrukturēts AII (augstākās izglītības iestāžu – A.P.) tīkls; 3. Vājas augstākā līmeņa studijas; 4. Nepietiekama starptautiskā konkurētspēja; 5. Nepietiekams finansējums; 6. Neefektīva pārvaldība”.

Principā iebildumu nav. Diagnoze ir pareiza. Tiesa, dokumentā lietotā leksika dažreiz ir divdomīga. Tāpēc var būt pārpratumi. Pārpratumi nevarētu būt par 2., 3. un 5. problēmu. Augstskolu skaits ir nenormāli liels (2.). Augstākā līmeņa studijas ir vājas (3.). Par atpalcību finansējumā jau tika minēts (5.). Šajā ziņā ir ideāla vienprātība. 1. problēma, liekas, attiecas uz nevajadzīgu speciālistu gatavošanu. Ja tas tā ir domāts, tad iebildumu nav. 4. problēmas korektais formulējums it kā var iepriecināt. Tātad mūsu augstskolas vispār ir starptautiski konkurētspējīgas. Enerģisko reformātoru neapmierina vienīgi reitingos ieņemtās vietas. Protams, par 4. problēmu var diskutēt līdz pasaules galam. Tajā skaitā diskusijā ietverot attieksmi pret reitingiem vispār. Normāliem cilvēkiem jau sen ir savs viedoklis par šo postmodernistisko ākstīšanos, glīti nomaskējot komerciāli savtīgas intereses un saskaņā ar pasūtījumu „piarējot” noteiktas ideoloģiskās konstrukcijas.

Īpaša uzmanība pievēršama 6. problēmai. Labi būtu, ja ar vārdu „pārvaldība” ir domāts politiski valstisko un administratīvi birokrātisko resursu viss komplekts – valsts prezidenta, valdošās kliķes politiskā kompetence un griba, likumi, noteikumi, parlamenta un valdības kontrole, ministrijas funkcionēšana. Ja tas ir tā domāts, tad diagnoze ir pareiza. Bet varbūt ir domāta tikai augstskolu „neefektīvā pārvaldība”? Ziņojumā paredzētie pasākumi diemžēl liecina par paškritikas trūkumu, un 6. problēma ir adresēta augstskolām. Par to liecina arī tas, ka problēmu hierarhijā tā ir pēdējā vietā.

Tas ir visvairāk žēl. Tāda pieeja apstiprina drūmās aizdomas par kārtējā valstsvīra patrokšņošanu un birokrātijas parotaļāšanos. Drīz atkal būs jauns ministrs, viss iepriekšējais tiks aizmirsts un sāksies jauns troksnis un jaunas rotaļas. Kā parasti, viss būs atkarīgs no tā cilvēka ambīcijām un intelektuālajām mānijām, kuru uz kādu laiku iesēdinās ministra krēslā.

Ja pieeja būtu kompetenta un valstiski atbildīga, apliecinot veselīgi saprātīgu vēlēšanos izrauties no katastrofālā stāvokļa, tad problēmu hierarhijā pirmajā vietā būtu paškritiska atzīšanās par aplamo likumdošanu un pārsteidzoši vājo valsts kontroli. Pirmajā vietā būtu atzīšanās par pieļautajām rupjajām kļūdām jau pēcpadomju pirmo valdību laikā. Jau pirmajos gados sākās augstskolu autonomijas un akadēmiskās brīvības tēlošana, slimīgās kaislības ar universitātes statusa iegūšanu, rektoru riebigā alkātība, Latgales un dažu citu reģionu priekšnieku apmātība atvērt augstskolu katrā sādžā, atļauja dibināt privāto augstskolu un nodarboties ar izglītības biznesu jebkuram cilvēkam un tajā skaitā cilvēkam bez augstākās izglītības, pasniedzēju slodzes un atalgojuma, studiju kontaktstudu normatīvu „optimizācija”, izglītības un zinātnes finansējuma apcirpšana utt. Jau no paša sākuma valsts neapdomīgi atsacījās no kontroles funkcijas un reālās iespējas, kā teikts ziņojumā, „pārvaldīt” zinātnes un augstākās izglītības attīstību.

Faktiski ministrija nemaz netiecās reformas sākt ar galveno – operatīvu un kardinālu likumdošanas normalizēšanu un kontroles tiesību ieguvi. Var redzēt, ka ministrijai ir kaut kādas fatālas bailes no privātajām izglītības firmām. Tās vispār netiek pieminētas. Tātad katastrofas galvenais cēlonis tiek vispār noklusēts. Tā vietā, lai izveidotu juridiski stabilu placdarmu, ministrija faktiski jēli vāvuļo par sīkumiem un absurdām idejām – Eiropas valodu ieviešanu, studentu piesaistīšanu no ASV, Eiropas, Latīņamerikas, ārzemnieku akreditācijas faniem u.c. Informatīvajā ziņojumā ministrija paredz tikai līdz 2014.gada 1.oktobrim sagatavot Augstākās izglītības un zinātnes likuma projektu. No mūsdienu pasaules visdažādāko procesu fantastiski straujās dinamikas viedokļa tas ir smieklīgi. Divi gadi šodien ir milzīgi ilgs laiks. Nevienš

neuzņemsies prognozēt, kas mūsdienu pasaulē var notikt divu gadu laikā. Pie tam no Latvijas jautrās politiskās kņadas viedokļa divu gadu laikā mums var mainīties vismaz 4-5 valdības, tik pat daudz izglītības un zinātnes ministru u.tml.

Informatīvais ziņojums negarantē ticību reālām izmaiņām vēl viena iemesla dēļ. Ministrija atbildību tendenciozi uzveļ tādām mūsu intelektuālajam kokteilim kā Augstākās izglītības padome (AIP). Izrādās, ministrija AIP ir uzdevusi sagatavot „Latvijas augstākās izglītības un augstskolu attīstības nacionālo koncepciju 2013.-2020.gadam”. Informatīvajā ziņojumā ministrija žēlojas, ka API nav savlaicīgi izpildījusi rīkojumu.

Informatīvajā ziņojumā odiozs ir ministrijas solījums līdz 2014.gadam izstrādāt un ieviest (!?) „efektīvu un vienotu pārvaldības un likumdošanas modeli augstākajā izglītībā un zinātnē”. Minēto solījumu nav iespējams komentēt. Nav pietiekama skaidrība par vārda „modelis” jēgu dotajā tekstā. Mentāli normālā situācijā ar jēdzienu „modelis” un „modelēšana” saprot izziņas procesu, kad izmanto t.s. aizstājobjektus, pirmmetus, palīgsistēmas, pamazinātus un vienkāršotus kāda priekšmeta atveidojumus. Piemēram, traktora modelis. Katram ir saprotams, ka ar traktora modeli nevar art zemi.

Uzmundrinošo odiozo solījumu nav iespējams komentēt arī tāpēc, ka tas ir pretrunā ar tik tikko minēto ministrijas solījumu līdz 2014.gada 1.oktobrim sagatavot Augstākās izglītības un zinātnes likuma projektu. Turklāt informatīvajā ziņojumā ir uzskaitīti vēl daudzi Eiropas Savienības un Latvijas suverēnās valdības direktīvie dokumenti. Tie nav atcelti, un ministrijai tie ir jāpilda. Tie attiecas uz augstāko izglītību un zinātni. Ministrija tos nedrīkst ignorēt. Tas nekas, ka tie katrs velk uz savu pusi un ir savstarpēji nesabalansēti. Birokrātijas virtuālajās rotaļās citādi nemēdz būt. Tāpēc informatīvā ziņojuma uzcītīgās veidotājas (ministrijas divas darbinieces) ir lietprātīgi atgādinājušas par vadošo institūciju visiem spēkā esošajiem dokumentiem. Viņas tādējādi gribot negribot birokrātijas radošajos tīklos ir amizanti iepinušas reformu dūšīgo iniciātoru. Turklāt tas ir izdarīts tādā mērā, ka viņu patiesībā var glābt vienīgi valdības kārtējā maiņa. Ja mainās valdība, tad ministram ir pasakaini objektīvs arguments dārgajai tautai aizbildināties par savām nerealizētajām fantāzijām.

Informatīvajā ziņojumā ir arī citi solījumi. Citēju: „2013.gadā ministrija izvirzīs un noteiks jaunus zinātnes prioritāros virzienus 2014.-2020.gadam, lai nodrošinātu fundamentālo un lietišķo pētījumu izstrādi un valsts pētījumu programmu finansēšanu saskaņā ar prioritāšu principu”. Bet tas vēl nav viss. Ministrija gatavo arī „Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam”.

Ziņojuma pamattekstā ir kreatīvi apcerēti jauni augstskolu formāti: „1. Zinātnes (nacionālā) universitāte: zinātnes attīstībai; 2. Tehnoloģiju universitāte: inovāciju attīstībai; 3. Reģionālā universitāte: ierobežota līmeņa konkurences uzturēšanai un augstākā līmeņa studiju pieejamībai Latgalē; 4. Akadēmijas (universitātes): izcilu profesionāļu sagatavošanai; 5.Reģionālās augstskolas un koledžas: profesionālo kompetenču attīstībai un augstākās izglītības pieejamībai,„. Diemžēl pielikumā („reformu īstenošanas rīcības plānā 2013.-2014.gadam”) tik tikko citētās domu sēnalas nav ietvertas. Toties pielikums sākās ar oriģināli uzbrūvētu apdullinājumu: „Plānā noteiktais mērķis: Pasaules salīdzinājumā kvalitatīva augstākā izglītība, savienota ar augstas raudzes zinātni efektīvi pārvaldītās institūcijās ar konsolidētiem resursiem”.

Rektori, biedrs Buka, pie siles treknri briestošās augstskolu un zinātnes intelektuālo kokteiļu izejvielas, eksperti un akreditācijas lielmeistari var mierīgi gulēt. Nekas nemainīsies. Tas nav

kapitālais remonts. Tas nav pat kosmētiskais remonts. Tā ir tukša vāvuļošana, kas bija konstatējama jau stratēģiskajā komisijā. Nav šaubu – minētās morālās izcilības to zināja jau no paša sākuma. Mums nav darīšana ar muļķiem. Gluži pretēji. Tā ir ļoti saliedēta un solidāra masa, kas lieliski prot aizstāvēt savas intereses. Turklāt ar vienu kungu viņiem nav grūti tikt galā bez lielas piepūles. Slavenās pretīgi vulgārās un glumās vienotības vienoti vienotās vienotības koalīcija reformatora kungu neaizstāvēs, ja tas nepatīkami atsauksies uz mūsu patriotu galvenajām vērtībām – varu un naudu.

2013, aprīlis